

Interpretacja. Poradnik

Interpretacja to działanie intelektualne, którego celem jest zrozumienie tekstu lub zjawiska. Stanowi ona jedną z najważniejszych umiejętności złożonych kształconych w szkole.

1. Interpretacja jako czynność pozwalająca odnaleźć się w świecie.

Naturalną potrzebą człowieka jest poznanie i oswojenie rzeczywistości, w której żyje. Bez tego czułby się zagubiony, bezradny i niezdolny do podporządkowywania sobie praw świata – tak w bezpośrednim doświadczeniu, jak w skali globalnej. Jednym z działań umysłu, które pozwalają zrozumieć rzeczywistość (w różnych jej aspektach) jest interpretacja.

1.1. Interpretacja jako porządkowanie rzeczywistości.

Wszelka aktywność poznawcza oparta jest na interpretacji faktów. Gdy wchodzimy do lasu, widzimy drzewa. Rozpoznajemy te, które są do siebie podobne, i te, które się różnią. Wyodrębniamy je według jakichś cech. Nazywamy je. Przypisujemy do gatunków. Wreszcie – dostrzegamy, że wszystkie razem stanowią las. Te wszystkie działania oznaczają właśnie interpretację. Rzeczywistość staje się dla nas czymś, co chcemy zrozumieć. Wykonujemy zatem szereg czynności intelektualnych, które temu służą. Można powiedzieć, że całe życie wypełnione jest niekończącą się interpretacją świata.

1.2. Interpretacja jako budowanie relacji międzyludzkich.

Sz szczególnie istotną funkcję interpretacja pełni w stosunkach międzyludzkich. Odczytujemy i staramy się zrozumieć przekazywane przez innych ludzi informacje, nadawane sygnały, stojące za nimi intencje. Obcowanie z drugim to nieustanny wysiłek interpretowania jego wypowiedzi, gestów, zachowań. Najczęściej interpretacje służą porozumieniu. Bywa jednak, że są źródłem konfliktu. Destrukcyjne są nie tylko błędne odczytania sensów nadawanych komunikatów, ale również do złych konsekwencji wiedzie uznawanie interpretacji za fakt. Takie sytuacje z codziennego życia może wskazać każdy, duża część konfliktów rodzi się stąd, że dwie strony dostrzegają zupełnie inne znaczenia w tych samych słowach, gestach i zdarzeniach. Dotyczy to relacji między poszczególnymi ludźmi, ale też życia społecznego – wiele wojen ma swój początek w odmiennych interpretacjach rzeczywistości politycznej, historii, interesów ekonomicznych itd.

1.3. Interpretacja jako umiejętność praktyczna.

Te dwa aspekty interpretacji jako umiejętności – jej rola w rozumieniu świata i jej funkcja w budowaniu porozumienia między ludźmi – sprawiają, że zyskuje ona szczególną wagę pośród sprawności kształtowanych w szkole. Opanowanie zasad rządzących interpretacją stanowi podstawę wszelkiej nauki, a także leży u fundamentów życia społecznego. Dlatego trzeba je wpajać od najwcześniejszych etapów edukacji.

2. Interpretacja jako udział w kulturze.

Poznawanie i osvajanie świata dokonuje się w obrębie kultury, gdyż to ona obejmuje język, naukę, filozofię, religię, literaturę, sztukę i wszelkie dziedziny twórczości. Kultura sama stanowi formę interpretacji rzeczywistości. Zarazem jednak wszelkie wytwory kultury, czyli teksty, stanowią przedmiot interpretacji. Próbujemy zrozumieć każdą, nawet najprostszą wypowiedź, ale też teorię naukową, rozprawę filozoficzną, wiersz, obraz czy spektakl teatralny. Nawet wtedy, gdy w naszym odbiorze sztuki dominują emocje, dokonujemy aktu interpretacji, choćby w ten sposób, że umieszczamy dzieło w jakimś znanym nam kontekście, że łączymy z nim nasze doświadczenia lub przeżywamy wzruszenia.

2.1. Przeżycie estetyczne.

Niekiedy buntujemy się przeciw nadmiernej racjonalizacji doznań związanych ze sztuką. Wolelibyśmy poprzestać na czystym przeżyciu estetycznym. Inaczej mówiąc: czasem chcielibyśmy po prostu zostać sam na sam z przyjemnością płynącą z obcowania z dziełem. Oczywiście mamy do tego prawo. Czyste przeżycie estetyczne jest jednak doznaniem niezwykle rzadkim. Najczęściej ono powiązane jest z naszymi doświadczeniami, uprzedzeniami i przemyśleniami, lękami lub nadziejami, a nawet z przemijającym nastrojem chwili. Dlatego zazwyczaj dzieło budzi w nas myśli, które warto uporządkować.

2.2. Zrozumienie tekstu.

Kontakt z dziełem literackim czy jakimkolwiek tekstem kultury w przeważającej mierze opiera się na jego zrozumieniu, czyli interpretacji. Przy czym nie ma sprzeczności między przeżyciem a racjonalizacją i docieraniem do znaczeń. One nawzajem się warunkują – im głębiej przeżywamy dzieło, tym bardziej chcemy je zrozumieć, im lepiej rozumiemy, tym nasze przeżycie może być pełniejsze.

Interpretacja oznacza poszukiwanie sensu, ale zarazem jest wyrazem związku, jaki zachodzi między tekstem a odbiorcą, w niej zawiera się dialogiczność aktu lektury.

3. Interpretacja jako umiejętność kształcona podczas lekcji języka polskiego

3.1. Waga interpretacji.

Wyłożone wyżej argumenty wskazują na wagę kształcenia interpretacji. To umiejętność fundamentalna dla całej edukacji. Bez niej inicjacja kulturalna zostaje sprowadzona do wiedzy i pozbawiona nadzwyczaj istotnego elementu samodzielności kontaktu z dziełem. Więcej – bez umiejętności interpretacji uczeń będzie miał kłopoty z innymi przedmiotami, gdyż nie będzie potrafił samodzielnie się zmagać z wyzwaniem intelektualnym, jakim jest spotkanie z nowym faktem. Będzie miał również problemy z prawidłowym funkcjonowaniem w społeczeństwie, gdyż trudność będzie mu sprawiało rozumienie różnych aspektów cudzej wypowiedzi. Praca z dziełem literackim (czy innym tekstem kultury) w pierwszym rzędzie służy rozwijaniu kompetencji lekturowych. Jest jednak szczególnym warsztatem, w którym wypracowywana jest umiejętność przydatna w wielu dziedzinach życia. Tekst kultury jest przekazem myśli, tyle że bardziej niż inne skomplikowanym i wymagającym więcej uwagi oraz pomysłowości w obcowaniu z nim.

3.2. Samodzielność myślenia.

Nauka interpretacji powinna być kształceniem samodzielności myślenia. Istotę tej umiejętności stanowią uwarunkowania: wyobraźnia, inwencja, otwarcie na nowy przekaz, ciekawość innego człowieka.

3.3. Dyscyplina myślenia.

Zarazem interpretacja powinna być poddana dyscyplinie intelektualnej. Dlatego ważne jest wpajanie uczniowi reguł, które rządzą procesem rozumienia tekstu (każdej wypowiedzi).

ZASADY INTERPRETACJI W SKRÓCIE

(Kolejne etapy nie muszą następować po sobie, mogą nawet pojawiać się zupełnie niezależnie od siebie, poniższy model ukazuje mechanizm interpretacyjny, nie jej wzorcową postać)

1. Spontaniczna reakcja.

Spotkanie z tekstem budzi rozmaite odczucia: człowiek doznaje przyjemności, coś go inspiruje, daje do myślenia, albo na odwrót – odrzuca, rodzi opór i niechęć. Najczęściej nie są one wyrażane. Warto jednak nauczyć się formułowania wypowiedzi o własnej reakcji na dzieło. Podobało się lub nie podobało się – ale dlaczego? Jaką myśl zrodził kontakt z tekstem? Załączek interpretacji rodzi się spontanicznie podczas aktu lektury. Warto go wyrazić. Odczytanie może być mocno wyznaczone przez emocje odbiorcy, jego doświadczenie życiowe i lekturowe, przekonania, wrażliwość, uprzedzenia, oczekiwania itd. Weryfikacja tego pierwszego pomysłu nastąpi w toku głębszej pracy interpretacyjnej.

2. Wstępne rozpoznanie.

Porządkowanie myśli na temat dzieła rozpoczyna się od postawienia hipotezy interpretacyjnej – ma ona roboczy charakter, może zostać później odrzucona, chodzi jednak o to, żeby ogólnie sformułować temat utworu, jego przesłanie, żeby omówić wizję świata, jaka się z niego wyłania. We wstępnym rozpoznaniu dużą rolę odgrywa to, w jakim kontekście kulturowym, historycznym, społecznym, filozoficznym itd. umieścimy utwór. Niekiedy istotną funkcję pełni wiedza o autorze, epoce, w której tekst powstał, gatunku – trzeba jednak zachować ostrożność, bo niekiedy wiedza może przysłańać samodzielną lekturę.

3. Uprawomocnienie.

Potwierdzenie lub odrzucenie wstępnej hipotezy interpretacyjnej dokonuje się w toku uważnej refleksji nad dziełem. Odbiorca może proponować rozmaite odczytania utworu, jednak nie mogą być one dowolne – konieczne jest ich uprawomocnienie, czyli wskazanie w tekście dowodów na to, że taka lektura jest właściwa.

4. Kontekst.

Ważna jest weryfikacja kontekstu, w którym umieszczamy dzieło. Może się okazać, że błędnie przypisaliśmy mu konwencję estetyczną (np. utwór fantastyczny czytamy w konwencji realistycznej), gatunek lub tradycję, z której się wywodzi. Często umieszczamy utwór poza kontekstem macierzystym, w

którym powstał (epoka, twórczość autora), co nie zawsze musi być błędem, ale jednak może powodować nieporozumienia interpretacyjne. Umieszczenie utworu we właściwym kontekście wymaga wiedzy, dlatego możliwe jest tylko u czytelnika wyposażonego w odpowiednią kompetencję kulturową.

5. Analiza elementów struktury dzieła.

Weryfikacji hipotezy interpretacyjnej służy analiza elementów struktury dzieła. Trzeba podkreślić, że analiza może mieć trojaki cel: czysto poznawczy (samo opisanie budowy tekstu), wartościujący (gdy prowadzi do uzasadnienia opinii o dziele), interpretacyjny (gdy pomaga w uzasadnieniu odczytania utworu). W tym ostatnim przypadku trzeba pamiętać o funkcjonalizacji analizy. Dostrzeżony element powinien zostać zinterpretowany w kontekście całości utworu. Składniki formy niosą informacje (określane jako informacje implikowane przez sposób mówienia, w przeciwieństwie do informacji stematyzowanych, wyrażonych wprost), które powinny zostać odczytane (np. co wynika z faktu, że wiersz ma formę sonetu lub wyrażony jest rytmem sylabotonicznym). Z kolei elementy struktury dotyczące przedstawień, składników świata przedstawionego, motywów, toposów, archetypów, alegorii, symboli itd. powinny być traktowane jako istotne znaki współtworzące sens wyrażany przez tekst. Analiza jest koniecznym etapem w toku interpretacji – z jednej strony umożliwia weryfikację wstępnej hipotezy, z drugiej strony prowadzi do uprawomocnienia proponowanego odczytania.

6. Weryfikacja hipotezy interpretacyjnej.

Dokładna lektura i analiza pozwalają zweryfikować spontaniczne odczytanie dzieła. Dokonuje się wówczas konfrontacja między wstępną hipotezą interpretacyjną a dowodami na jej potwierdzenie wskazanymi w tekście. Pomysły, które zrodziły się w trakcie aktu lektury, mogą zostać odrzucone, potwierdzone, rozszerzone lub skorygowane.

7. Interpretacja interpretacji.

Zweryfikowane odczytanie tekstu wiele mówi o nas samych – interpretatorach. Co nami kierowało w spontanicznej lekturze? Jakie emocje zostały w niej uruchomione? Co spowodowało, że dostrzegliśmy w dziele coś, czego w nim nie było (lub czego nie dostrzegliśmy w toku bliższej analizy)? Dlaczego nie dostrzegliśmy czegoś innego? Jak wiele sami włożyliśmy w odbierany tekst? Co spowodowało, że utwór nas poruszył, znudził lub oburzył? Do jakiego naszego

doświadczenia odwołał się w jego lekturze? Jakie mieliśmy wobec niego oczekiwania? Czytanie tekstu jest równocześnie czytaniem samych siebie.

8. Otwarcie na inne interpretacje.

Interpretacja, nawet jeśli została uprawomocniona, nie jest jedyną możliwą. Czytelnik zawsze powinien być gotów na przyjęcie odmiennego odczytania tekstu. Przestrzeń interpretacji ma być przestrzenią dialogu – między tekstem i odbiorcą, ale też między różnymi odbiorcami. Otwarcie na różne interpretacje jest otwarciem na inność, różnorodność, odmienną doświadczeń i sposobu myślenia.

9. Gotowość do reinterpretacji znanego tekstu.

Spotkanie z innym interpretatorem powoduje, że następuje konfrontacja odczytania tekstu. Konsekwencją może być jego reinterpretacja – gdy odmienna propozycja okaże się bardziej przekonująca. Reinterpretacja może nastąpić też wówczas, gdy sami zweryfikujemy własne wstępne odczytanie lub gdy podejmujemy wysiłek interpretacyjny po jakimś czasie, wskutek nowego doświadczenia życiowego lub lekturowego.

10. Interpretacja nigdy nie jest zakończona.

Interpretacja dzieła nigdy się nie kończy. Zawsze jest jedną z możliwych i jest tylko propozycją, którą trzeba uprawomocnić. Jest dobra i zasadna, gdy pozostaje zakorzeniona w tekście, a zarazem gdy wnosi coś ciekawego i twórczego do odbioru utworu.

INTERPRETACJA ROZPIĘTA JEST MIĘDZY BIEGUNAMI INWENCJI I DYSCYPLINY

1. Inwencja

Odbiorca dokonujący interpretacji tekstu powinien wykazać się samodzielnością myślenia, pomysłowością, wyobraźnią, kreatywnością. Są to cechy człowieka, który potrafi sprostać wyzwaniu, jakim jest nowa sytuacja intelektualna. Inwencja interpretacyjna pozwala twórczo zmierzyć się z problemem nieznanym i wymagającym niestandardowych procedur rozwiązania. Pozwala też otworzyć się na cudzą wypowiedź i wejść w owocny dialog z nadawcą komunikatu, a także na formułowanie inspirujących sądów o tekście i kwestiach, które on porusza.

2. Dyscyplina

Interpretacja powinna być jednak obwarowana warunkami, dzięki którym będzie ona rzetelna intelektualnie, nie wymknie się kontroli i nie będzie dowolna. Interpretacja:

- musi się opierać na prawidłowym zrozumieniu dosłownego sensu tekstu;
- nie może być sprzeczna z informacjami zawartymi w tekście, nie może też odwoływać się do informacji, których w tekście nie ma;
- fragmenty (poszczególne zdania, słowa) muszą być odczytywane w kontekście całości, nie powinno się im nadawać sensów sprzecznych z logiką tekstu;
- powinna być oparta na rozpoznaniu konwencji gatunkowych i rządzących nimi zasad.

Warto też zachować ostrożność, gdy:

- objaśnia się tekst za pomocą koncepcji wprowadzonych z zewnątrz (np. gdy poszukuje się skrytych motywacji psychologicznych u bohaterów);
- przypisuje się całemu utworowi lub jakimś jego elementom znaczenia symboliczne.

W takich sytuacjach trzeba przedstawić przekonującą argumentację zawierającą dowody zaczerpnięte z tekstu, np. nieoczywiste motywacje psychologiczne postaci powinny wynikać z fabuły utworu, a symbol musi być uzasadniony wieloznacznością dzieła.

NIEBEZPIECZEŃSTWA

1. Brak dyscypliny przy nadmiarze inwencji może skutkować interpretacją dowolną, nadinterpretacją lub tokiem myślenia oderwanego od tekstu (a więc w konsekwencji brakiem interpretacji).

2. Brak inwencji przy nadmiarze dyscypliny może skutkować interpretacją niesamodzielną, bojaźliwą, ograniczeniem się do analizy lub czerpanej z zewnątrz wiedzy o dziele (co też może oznaczać brak interpretacji)

CZŁOWIEK TWÓRCZY, SAMODZIELNY, AKTYWNY, GOTOWY DO PODEJMOWANIA WYZWAŃ INTELKTUALNYCH MUSI OPANOWAĆ UMIEJĘTNOŚĆ INTERPRETACJI, W KTÓREJ POŁĄCZY INWENCJĘ I DYSCYPLINĘ.

INTERPRETACJA W SZKOLE

Umiejętność interpretacji jest kształcona na wszystkich etapach edukacji. Od początku powinna być zachowywana równowaga między inwencją i dyscypliną. Poszczególne aspekty tej umiejętności mają być wprowadzane sukcesywnie, zgodnie z zasadami podanymi przez podstawę programową.

1. Na pierwszym etapie (klasy 1-3) kładzie się nacisk na sprawność czytania, rozumienia literalnego sensu tekstu lub prostych znaczeń symbolicznych. Inwencja oznacza tu spontaniczność reakcji, dyscyplina – zrozumienie znaczeń.
2. Na drugim etapie (klasy 4-6) uczeń powinien nazywać swoje emocje czytelnicze, wyrażać stosunek do postaci, odnosić przeczytany tekst do własnego doświadczenia, odczytywać znaczenia dosłowne i przenośne oraz przesłanie utworu. Powinien też stosować wskazane przez podstawę programową narzędzia analityczne (np. odróżnianie fikcji od rzeczywistości, fantastyki od realizmu itd.). Po stronie inwencji pozostaje spontaniczność. Po stronie dyscypliny – nieskomplikowane procedury analityczne, umiejętność podejmowania refleksji nad elementami budowy dzieła oraz nad własnymi odczuciami związanymi z poznanym tekstem.
3. Na trzecim etapie (gimnazjum) pojawia się umiejętność przedstawienia samodzielnej propozycji interpretacyjnej utworu i uzasadnienia jej, rozpoznania problematyki dzieła, opisywania odczuć, które w czytelniku budzi tekst. Rozbudowywany jest zasób narzędzi analitycznych związanych z wiedzą o literaturze i kulturze. Inwencja polega tu na formułowaniu hipotezy interpretacyjnej, dyscyplina na jej weryfikowaniu.
4. Na czwartym etapie (szkoła ponadgimnazjalna) wprowadzane są umiejętności związane z odczytywaniem dzieła w różnych kontekstach (w tym historycznoliterackim), dostrzeganiem w tekście szczególnych wyznaczników znaczeń, rozumieniem treści wyrażanych za pomocą symboli. Biegun inwencji oznacza samodzielność i kreatywność interpretacyjną. Biegun dyscypliny – umiejętność uprawomocnienia postawionej hipotezy interpretacyjnej, wspieranie się rzetelną analizą, odwoływanie się do wiedzy literaturoznawczej, kulturoznawczej i językoznawczej.

INTERPRETACJA TO JEDNA Z NAJWAŻNIEJSZYCH UMIEJĘTNOŚCI ZŁOŻONYCH KSZTAŁCONYCH W SZKOLE.

Obejmuje ona:

1. Umiejętność odczytywania w tekście sensów na różnych poziomach.
2. Umiejętność samodzielnego stawiania hipotezy interpretacyjnej.
3. Umiejętność analizowania tekstu.
4. Umiejętność weryfikowania postawionej hipotezy interpretacyjnej.
5. Umiejętność logicznego dowodzenia.
6. Umiejętność dokonywania autoanalizy siebie jako odbiorcy tekstu (opisywanie odczuć, doświadczeń itd.).
7. Umiejętność formułowania spójnej wypowiedzi ustnej i pisemnej (tekst argumentacyjny).
8. Umiejętność konfrontowania własnych koncepcji interpretacyjnych z koncepcjami innych odbiorców tekstu (otwartość intelektualna i etyczna).